

Gammel-Lutheranerne i Jylland.

II.

I Nummer 9 af dette Ugeskrift sluttedes en Beretning om "De stærke Jyder" af Jac. Chr. Lindberg. Denne Beretning gaaer til Aaret 1841, og hertil slutter sig nedenstaaende Skildring af R. Th. Fenger. Den omhandler nærmest hvad der forefaldt i Aarene 1845-1847. Lindbergs Beretning om "De stærke Jyder" omtaler mod Slutningen Skrivelser fra dem om Fritagelse for Gymnastikunderviisningen i Skolen, derpaa fik de endelig et afslaaende Svar, men dette havde dog ikke videre alvorlige Følger. Imidlertid voxede "De stærke Jyder", eller som de selv kalde sig "De Opvakte", bestandig i Indflydelse og Magt, saaledes at En af dem blev Sognefoged og desforuden 6, ligeledes af deres Midte, valgte til Medlemmer af Øster-Snede Sogneraad. Denne deres Stilling meente de at burde benytte til at modvirke al vrang Lærdoms Udbredelse i Skolerne, hvad de ogsaa satte i Værk 1845, saaledes som det fremgaaer af nedenstaaende Skildring. "De Stærke" i Øster-Snede. Skildring fra 1847 af R. Th. Fenger, nu Præst i Hyllested.

“De Stærke” i Øster-Snede

Skildring fra 1847 af R. Th. Fenger, nu Præst i Hyllested.

Tirsdagen den 3die November 1846 foretoges og paakjendtes i Høiesteret Sagen: Advokat Rotwitt mod Gaardmændene *Stephan Jørgensen, Peder Therkelsen, Balter Nielsen, Niels Jensen og Hans Lauritzen* for at have opbrændt endeel af Østersnede Sogns Skoler borttagne Læsebøger (Defensor Buntzen). Ved Viborg Landsoverrets Dom af 22de Juni 1846 vare de Tiltalte idømte hver en Mulkt af 30 Rbd. til Amtets Fattigkasse, hvorimod de ved Nørvang og Tørrild Herreders Extrarets Dom af 27de April s. A. vare dømte til at bøde: de fire Førstnævnte hver især 50 Rbd. og Sidstnævnte 60 Rbd. til Veile Amtsfattigkasse.

Høiesteret kjendte i denne Sag saaledes:

Landsoverrettens Dom bør ved Magt at stande. Salarium til Advokat Rotwitt for Høiesteret betale de Tiltalte, een for alle og alle for een, 10 Rbd.

Anledningen til ovenstaaende Dom er saaledes som vi af nedenstaaende Fortælling, der er uddraget af Domsakterne, skulle faae at høre.

Løverdagen d. 1ste Februar 1845 havde Skolelæreren i *Gammelsole* under Øster-Snede Pastorat været fraværende paa Grund af den anordnede Folketælling, hvormed han var beskjæftiget. Samme Dags Middag havde Sogneforstanderne: Skolepatron *Stephan Jørgensen* og Skolepatron *Peder Therkelsen* af *Gammelsole*, Skoleforstander *Hans Laursen* af *Baastrup*, Fattigforstander *Balter Nielsen* og Sognefoged samt Skoleforstander *Niels Jensen* af *Kragelund* indfundet sig hos Skolelæreren og spurgt efter ham, og da de erfore, at han ikke var hjemme, vare de gaaede ind i den ikke aflaaede Skolestue og blevet der tre Kvarteer. Hvorefter de kom tilbage og tilkjendegav Skolelærerens Huusholderske, at de nu havde efterseet Skolens Bøger, men at disse enten ikke duede eller ikke vare passende for Børnene med Undtagelse af *Luthers store Catechismus, Bibelen og det Ny Testamente*. Derefter vare de gaaede hen i *Kragelunds* Skole, hvor Skolelæreren ligeledes var fraværende paa Folketælling, hvorpaa de gik ind i Skolestuen, blev der et Kvarteerstid og erklærede dernæst for Skolelærerens Kone, at nu havde de efterseet Bøgerne, hvoraf de havde fundet endeel sølle eller upassende for Børnene. Efterat have forladt denne Skole vare de dernæst gaaede til Sognets Præst, Hr. *Mossin*, en ældre Mand der paa Grund af Svaghed maatte holde Capellan, og som tidligere havde haft Strid med dem endog i Kirken selv, om adskillige Lærdoms-Punkter. For ham androge de nu paa, at han maatte see til at drage Omsorg for, at de Bøger, der indeholdt falsk Lærdom og som de nøiere betegnede ham, kunde blive borttagne af Skolerne, og tilføiede derhos, at hvis dette ikke skete, vilde de selv borttage disse Bøger og sørge for, at de ikke mere skulde komme tilbage. Præsten søgte at gjøre dem Forestillinger herimod, men forgjæves. Mændene vilde ikke opgive deres Forehavende og forenede sig derfor med to andre Medlemmer af Sogneraadet, nemlig Fattigforstander *Hans Lauritzen* og *Thyge Meier*, om at skrive følgende Brev til Provst *Zahle* i Hveisel:

"Paa Grund af Skoleanordningen af 23de Juni 1739 tilligemed Hs. kgl. Maj's Advarsel og Formaning ved sidste Aftale i Veile, at bære Omsorg for at Børnene blive oplærte i Guds Ord og den rene Lærdom i Skolerne: da tage vi os den underdanigste Frihed at tilmelde D. H. at vi efter Skoleanordningen af 1814 haver, under Dags Dato d. 1ste Febr. d. A. visiteret Hovedskolerne, og da vi forefandt en stor Deel af de saakaldte Fortællingsbøger – eller rettere menneskelig Sammensættelse og Fabel – da see vi os nødsaget til enten selv at tage os den Frihed at kaste dem paa et Baal, eller og om D. H. vilde selv behage at bortskaffe dem; thi vi kan ikke forsvare som Tilsynsmænd og Sogneforstandere at Børnene lære andet i Skolerne end den Lærdom som de ere døbte paa, nemlig Troen paa den Herre Jesum Christum, men hvad menneskelig Lærdom angaar, da forkaster og fordømmer vi det til Helvedes Afgrunde som Børnelærdom i Skolerne. Mon disse nye Opklarere og Fornuftlærere skulde være visere end Paulus, som skriver til Timotheus: Efterdi du veed den H. Skrift af Barndom, som kan gjøre dig viis til Salighed ved Troen, som er i Christo Jesu. Den ganske Skrift er indblæst af Gud og nyttig til Lærdom, til Straf, til Rettelse, til Optugtelse som er i Retfærdighed, at det Guds Menneske skal være fuldkommen beredt til al god Gjerning. Saa og Peder i sit Br. 1, 12. . . Eller mon disse Fornuftlærere skulde være klogere end vore ved Døden hensovede christelige Konger tilligemed mange gamle christelige Lærefædre, f. Ex. Lutherus, som haver ordnet og befalet at Børnene skulle oplæres i Guds rene Ord, som indeholdes i Loven og Evangelium, og det finde vi i en kort Hovedsum i Luthers Catechismus. Der er rigtignok Fornuftlærere, som vil foregive, at det skulde være at tage Guds Navn forfængelig at lade Børn altid læse eller bruge Guds Ord til Lærdomsforberedelse; men saa maae de først forkaste os Daabsformularen, hvor Guds Ord forpligter os til at lade vore Børn oplære i Guds uforfalskede Ord. Men at bekoste og vedligeholde Skolerne og tillige lønne Lærerne for at vore Børn kan læse om at spille Polspas og Trekort, eller hvad Culør Rotter og Muus haver, eller hvorledes en Bondes Pløie-Jern skal være – det kan vi ikke holde Skole for; det kan vore Børn lære af Naturen og den daglige Erfaring. Vi haaber og venter paa denne vor Andragende en gunstig Bønhørelse med Budet tilbagesendt."

Paa dette Brev, der afgik d. 4de Febr., fik de intet Svar tilbage med Budet, uden den mundtlige Besked, at Provsten ikke kunde svare dem den Dag. Hvorpaa de ventede indtil den 7de, da de samme førstnævnte fem Mænd i Forening med *Hans Lauritzen af Solskovs Mark* atter indfandt sig om Morgenens Kl. 8 paa Skolen i *Gammelsole* og erklærede for Skolelæreren, at de vare komne for at tage de gale Bøger ud af Skolen, idet de spurgte ham, om han havde noget derimod. Hertil svarede han, at han naturligviis ikke kunde give sit Minde til sligt, da han skulde være ansvarlig for Skolens Inventarium; men dersom de havde foresat sig at tage Bøgerne med Magt, da vilde han naturligviis ikke kunne binde an med 6, saa hvis de syntes, at de havde nogen Ret til at tage Bøgerne, i saa Fald sik at gjøre det paa eget An- og Tilsvær. Hermed erklærede de sig tilfredse og begave sig ind i Skolen, hvor Bøgerne stod paa en Reol. Efterat de af Skolelæreren havde forlangt sig de Bøger paaviste, der tilhørte ham selv, hvilke de lode staae urørte, lagde de derimod alle de Bøger tilside, som efter deres Mening ikke burde taales i Skolen, nemlig: 15 Expl. af *Birchs Læsebog*, 10 af *Landhuusholdningsselskabets Underviisning i Agerdyrkning*, med tilhørende Spørgsmaal 6 *Læsetabeller*, 3 *evang. Psalmebøger*, 4 *Krarups Læsebøger*, samt *Holms Lærebog*, *Plums Haandbog*, *Boisens Udvikling* af de i Lærebogen forekommende Begreber, enkelte Hefter af *Wegeners catechetiske Magazin*, *Præsten Hornsyld og hans Confirmander*, *Kong Harald Klaks Daab Underviisning om Reformationen*, *Brammers det hellige Land paa Herrens Tid*; og i disse Bøgers Sted indsatte de: 6 *Kingos Psalmebøger*, 6 af *Luthers større Catechismus*, 12 af *Hübners fordanskede Bibelhistorie*, og 12 af *Rambachs bibelske Historier med Spørgsmaal*, idet de spurgte Skolelæreren om han vilde modtage disse sidstnævnte Bøger til Brug i Skolen, hvad han svarede dem at han ikke vilde kunne, med mindre han fik Ordre dertil af sine Foresatte. Bønderne forvarede derpaa de udtagne Bøger i tvende Poser og gik bort med dem. Skoleunderviisningen, der skulde begynde Kl. 9 blev med alt dette opholdt et Kvarteerstid, dog havde endnu ikke alle Børnene indfundet sig. Iøvrigt giver Skolelæreren dem det Vidnesbyrd, at deres Forhold ved denne Leilighed var roligt og besindigt. Fra Skolen i *Gammelsole* begave de sig dernæst til *Kragelunds Skole*, hvor de forefandt Skolelæreren syg og sengeliggende. Efterat have spurgt til hans Befindende, tilkjendegave de ham, at de vare komne for at tage de Bøger ud af Skolen, der ikke indeholdt Guds Ord, og spurgte ham, om han vel vilde formene dem dette. Hertil svarede han, at der naturligviis ikke kunde være Tale om fra hans Side at sætte sig til voldsomt Modværge, men at han forresten ingenlunde kunde tilstede det. De talederefter nogle Ord til Skolelæreren, om at han skulde følge deres Tro, og da skulde han faae at see, hvilken Kjærlighed der vilde blive ham tildeel; men kom derefter atter tilbage til deres Forsæt, at borttage de ikke gudelige Bøger og sætte andre isteden, der indeholdt Guds Ord, og

spurgte derefter om han som Skolens Lærer vilde være dem ansvarlig for disse sidste, hvilket han lovede, hvorpaa de toge venskabelig Afsked med ham og gik ind paa Skolen, hvor hans Søn underviste den nederste Klasses Børn. Her gennemgik de Bøgerne, der stode paa en Reol og udto-ge paa samme Maade som i Gammelsole, dem de ansaae for skadelige, saasom *Birchs* og *Vilstrups Læsebøger*, 11 *evangeliske Psalmebøger*, *Prahls Fortællinger*, *Haandbøger i Agerdyrkning*, *indbyrdes Underviisnings-Tabeller*, en *Lærebog i Gymnastikken* osv., i hvis Sted de indsatte de samme Bøger, som de havde anbragt i Gammelsoles Skolestue, og i et lignende Antal. De udtagne Bøger puttede de i een eller to Poser, og begave sig dermed bort. Uagtet deres Forhold hele Tiden var roligt og besindigt, kunde det dog ikke være andet end at Underviisningen, medens alt dette gik for sig, maatte lide nogen Forstyrrelse, ligesom de ogsaa engang havde henvendt Talen til Børnene og spurgt dem, om de ikke nok havde Lyst til at lære Guds Ord, og om de ikke vilde være glade ved at komme til at lære det ¹.

Med de borttagne Bøger gik Bønderne til Præstegaarden og forlangte af Præsten, at han skulde tage imod dem og see dem efter, om det var ret christelig Lærdom, de indeholdt; men da han paa det Bestemtteste vægrede sig herved, foreholdt dem det Lovstridige i deres Adfærd og paalagde dem at bringe Bøgerne tilbage, hvor de havde taget dem: gik de bort og toge Bøgerne med sig, dog ikke for at give dem tilbage til Skolerne, men for at bringe dem under sikker Forvaring. Provst *Zahles* advarende Gjensvar, som først kom dem tilhænde efter at denne Skolevisitats var endt, besvarede de fremdeles i et Brev af 11te Februar, hvori de yttre: at de ved dette deres Skridt mente at have opfyldt baade den himmelske og den jordiske Konges Villie, der tilholdt dem at drage Omsorg for at Børnene bleve oplærte i Guds rene Ord. "Vi maae beklage, saaledes slutter Brevet, at vi altfor længe har tjent Djævelen med en Skriftens Kundskab, men da Gud oplod vore Øine og vort Hjertes Tilstand, da fik vi en Befaling, at vi skulde frasige os al falsk Lærdom og menneskelige Fabler og Sammensættelser, og alene holde os fast og urokkelig til Gud og hans Ord, dersom vi ville undgaae Forskydelse i Evighed. Paa denne Grund er vi nødsaget til det, vi haver gjort, da vi efter Guds og Hs. Majestæts Befaling staaer til Ansvar for saamange Forældres Børn, som vi **gjør**."

Da der nu foruden dette Brev ligeledes indløb en Indberetning fra Pastor Mossin samt en Klage fra 24 af Øster-Snede Sogns Beboere over de 6 Sogneforstanderes egenmægtige Fremfærd: tog Skoledirectionen sig først nogen Tid for at erfare om de borttagne Bøger dog ikke atter skulde være blevne bragte tilbage, men da den erfarede det Modsatte, skrev Provst Zahle d. 17de Marts til Amtmanden Kammerherre Hoppe og begjærede Sag anlagt. Den 2den April optoges i den Anledning Politiforhør paa Herreds Thingstuen i Veile, og derefter bestemte Amtmanden under 15de s. M. Sagsanlæggelse, og beskikkede Procurator Anchersen som Anklager og Hospitalsforstander Borch til Forsvarer; men da de Anklagede ikke ønskede sig nogen Sagfører, men selv vilde varetage det Fornødne i Sagen, kom den sidstnævnte Beskikkelse til at bortfalde. — Under det paafølgende Forhør d. 21de April fremstod Sognefoged Niels Jensen og forklarede, at han i tre Aar havde været Sogneforstander, fremdeles at naar der ved Sogneraadets Møder fremlagdes de befalede Beretninger over Skolernes Tilstand for at samme skulde underskrives til videre Indsendelse, var der altid nogle af Sogneforstanderne, som ikke vilde underskrive, fordi der brugtes Bøger, som ikke indeholdt Guds Ord; ligesom man ogsaa havde forlangt af Præsten, at Luthers Lærdom skulde indføres. Det var derfor en særlig Aftale, han havde truffet med de øvrige anklagede Sogneforstandere om at sørge for andre og bedre Bøger til Skolerne; thi det var deres fælleds Mening, at der i Skolerne ikke bør læres Andet end hvad der er Guds Ord. Børnene skulde oplæres i den Pagt, hvori de ere døbt, men ikke lære Historier og Fabler ligesaa lidt som den Kundskab, der vel i og for sig kan være nyttig; thi som Børn skulle de ene og alene oplæres i Guds Ord og som saadant erkjender han og de øvrige Mænd alene Bibelen og hvad der er uddraget af Bibelen, saavelsom de Bøger, der ere skrevne under den Hellig Aands Medvirkning. Som Sogneforstander formener han og de øvrige Mænd, at det bliver deres Pligt at sørge for, at ikke Andet end Guds Ord læres i Skolerne. Skolerne ere opbyggede for Sognets Regning, og saalænge han og de Andre svare Bidrag til Skolerne, saalænge mene de med Rette at kunne fordre, at Guds Ord i disse læres reent og uforfalsket. — Men herimod bemærkede Dommeren, at enkelte Sogneforstandere, selv om de udgjøre Fleertallet, ikke kan være berettigede til at foretage noget paa egen

¹ Saaledes fortalte Skolelæreren selv hvad der var skeet. Hans Søn beskrev ved et senere Forhør det sidste Optrin lidt anderledes: Mændene vare traadte ind i Skolestuen, hvor de toge Hattene eller Kaskjetterne af og traadte til en Side; Niels Jensen yttrede, at nu kunde han give Børnene Forlov, da det var Middag; og da det virkelig var Tilfældet, at det snart var Middag, havde han ladet Børnene gaae; men før de endnu Alle havde forladt Skolestuen, yttrede *Stephan Jørgensen* til dem, om de ikke „houede" eller syntes godt om, at de nu fik Guds Ord i Skolen.

Haand, og at de navnlig i Sognets Anliggender Intet turde udføre, hvorfor de ikke kunde henvise til en Sogneraads-Beslutning, men en saadan havde de i nærværende Sag slet ingenlunde for sig. Sognefogeden svarede hertil, at han og de øvrige Mænd rigtignok havde handlet mod Præstens Advarsel og uden tvende af Sogneforstandernes Vidende og Samtykke, hvorimod en tredie Sogneforstander havde været enig med dem og kun ved Sygdom hindret fra at tage Deel med i Børgernes Ombytning; forresten vidste de vel, at hverken Provsten eller Præsten vilde have med den Sag at gjøre. Og til Slutning maatte han kun bemærke, at det ikke var for hans egne Børns Skyld, han havde deeltaget i den omtalte Gjerning, eftersom det for flere Aar siden var bleven Sognebeboerne tilladt at lade deres Børn oplære i private Skoler, hvor Guds Ord læres reent og uforfalsket, og af saadanne Skoler er der 2de i Sognet. Imidlertid betale de Mænd, der holde deres Børn i disse Skoler ligefuldt deres Bidrag til de 2de Hovedskoler, og saalænge han med de Øvrige skal svare til disse, hvilket de uvægerlig gjøre, fordre de, at Guds Ord skal læres reent i dem, hvorimod de, naar de fritoges for at svare Bidrag til Hovedskolerne og tillige fritoges for at have Tilsyn med dem samt i enhver Henseende løstes fra dem, ikke havde noget imod, at Underviisningen skeer som Vedkommende finde for godt. Ligeledes oplyste han, at de af dem i Skolerne anbragte Bøger foreløbigen vare anskaffede af dem for Skolekassens Regning, idet Skolekassens Beholdning beroede hos Peder Therkelsen, men at det forresten, naar Regnskabet blev aflagt, nærmere kunde komme under Forhandling, hvorvidt de havde været berettiget til at anskaffe disse Bøger for Skolekassens Regning. - De øvrige Anklagede henholdt sig til denne af Niels Jensen givne Forklaring, og gave endnu den Oplysning, at de borttagne Bøger beroede hos Stephan Jørgensen, hvorhos de erklærede sig uvillige til at levere dem tilbage, medmindre Retten indestod dem for, at de ikke mere kom i Skolerne. Af de Anklagede vare Niels Jensen (41 Aar gl.) Stephan Jørgensen (47 Aar gl.) Hans Laursen (51 Aar gl.) samtlige døbte og confirmerede i ØsterSned Kirke: hvorimod Peder Therkelsen (26 Aar gl.) er født i Korning og confirmeret i Raarup, ligesom Balter Nielsen (48 Aar gl.) er født og opdragen i Egnen mellem Horsens og Aarhus og tilgiftede sig i 1822 den Gaard, han nu eier i Kragelund; Hans Lanritzen af Solskov Mark (55 Aar gl.) var endelig ogsaa fra en anden Egn, nemlig nede fra Kolding og havde, ligeledes i 1822, tilkjøbt sig den Gaard, han nu eiede. Den 22de Mai blev Forhøret fortsat, og blev der da fremlagt et Brev fra Pastor Mossin, som efter at have givet Oplysning om Længden af den Tid, de forskjellige Anklagede havde været Medlemmer af Sogneraadet, endvidere ytrer sig saaledes: „Hvad Mændenes Vandel og Forhold i Almindelighed angaaer, veed jeg intet Uværdigt at anføre, kun troer jeg at burde bemærke, at man hos dem savner den Tillid

til Øvrigheden og dens Foranstaltninger som man med Billighed kunde vente at forefinde hos christelige Undersaatter. Navnlig synes de i Sager, som angaae Underviisningsvæsenet, aldeles ingen menneskelig Autoritet at ville erkjende, men alene at ville rette sig efter egen Vilkaarlighed. Det er deres antagne Mening, som de ikke ved nogensomhelst Forestilling ere at bevæge til at frafalde, at Skolen alene er til for at Børnene i samme kunne lære Guds Ord at kjende. Som Følge deraf taale de med Undtagelse af Regne- og Skrivebøger, saa godt som aldeles ingen Bøger i Skolerne, medmindre deres Indhold er gudeligt, og selv Bøger, hvis Indhold er gudeligt og i Lærens Udvikling overeensstemmende med den hellige Skrift og vor Kirkes symbolske Bøger vilde vanskelig undgaae at stemples som saadanne, der indeholde falsk Lærdom, medmindre de ere af en bestemt Tone og fra en bestemt Tidsalder. Da Mændene nære saadanne Anskuelse, skulde man have formodet, at de vilde have benyttet deres Sæde i Forstanderskabet til i et Møde at have andraget paa en Forandring i Henseende til de i Hovedskolerne brugte Underviisningsbøger. Dette er dog aldrig skeet; kun have de ikke saa sjælden leilighedsviis og i Forbigaaende omtalt de brugte Bøger paa en foragtelig Maade og da vel ogsaa yttret det Ønske om at de maatte blive ombyttede med andre. Men om de endog vare fremkomne med et saadant Andragende, vilde derved Intet være udrettet. Thi Forstanderskabet har ikke Raadighed til at afgjøre, hvilke Underviisningsbøger der skulle bruges i Skolerne. En bestemt Lærebog i Religionen er, som bekjendt, autoriseret for alle Almue-Skoler i Landet, og hvad Bibelhistorier og Læsebøger angaaer, har Forstanderskabet kun Ret til, ifølge Cancelli-Circulair af 23de Marts 1844 at vælge imellem et vist af Stiftslan-demodet opgivet Antal Bøger, blandt hvilke den i Sognets Skoler hidtil brugte Birchs Læsebog hører, og jeg maa ansee det for aldeles afgjort, at ingen af de øvrige tilladte Læsebøger vilde have tilfredsstillende Forstanderne bedre end denne. Ligesom Mændene ikke i Forstanderskabets Møder ere frem

komne med noget Andragende om Forandring i Henseende til de brugte Skolebøger, saaledes have de heller ikke specielt henvendt sig til mig med saadant Forlangende, kun erindrer jeg, at Hans Laursen fra Baastrup engang har yttret om Krarups "kortfattet Underviisning i Agerbrug", der fra Landhuusholdningsselskabet gennem Stiftets Biskop er anbefalet til Skolebrug, at en saadan Bog ikke burde findes i Skolen. Det maa iøvrigt endog for dem, der kjende Mændenes Be-

greber om Underviisningsvæsenet, stedse blive uforklarligt, hvad der kan have bevæget dem til at berøve Skolerne saa stort et Antal forskellige Bøger; thi af alle de borttagne Bøger var der ikke en eneste der blev benyttet ved Underviisningen, undtagen den omtalte Birchs Læsebog. At de øvrige, især beregnede paa at benyttes af Lærerne til disses videre Uddannelse, havde Plads i Skolestuen paa en Boghylde, synes dog aldeles uskadeligt. – Det er mig bekjendt, at Sogneforstanderne under det første over dem optagne Forhør have foregivet, at de ved at bringe Bøgerne fra Skolen til Præstegaarden havde til Hensigt at ville i Forening med mig nøiere undersøge, hvorvidt der i samme indeholdtes falsk Lærdom og at de udtrykkelig derom have anmodet mig. Jeg maa i den Anledning erklære, aldeles ikke at kunne erindre, at nogen saadan Anmodning blev gjort til mig, derimod blev det af Hans Laursen fra Baastrup yttret for Capellan Blicher, at dette var deres Hensigt, men da Sidstnævnte troede at kunne forudsee, at Undersøgelsen kun vilde lede til en yderligere Fordømmelse af Bøgerne, svarede han intet Videre dertil og omtalte det først for mig, efterat Forstanderne vare bortreiste. Samtlige de anklagede Sogneforstandere vare mødte og bleve underrettede om Indholdet af Pastor Mossins Skrivelse, hvoraf de erkjendte Meget for at være ganske rigtigt, men gjorde Indsigelse mod den i Brevet indeholdte Paastand, at af de borttagne Bøger skulde Birchs Læsebog være den eneste, der var brugt ved Underviisningen; ligesom de og vedbleve deres tidligere Paastand, at de havde bedet Præsten om enten selv at see efter, eller med dem at undersøge, hvorvidt de udtagne Bøgers Lærdomme kunde kaldes Guds Ord. At afholde Sogneraadsmøde for denne Sags Skyld, ansaae de uforløst, de meente, det var nok, naar de blot henvendte sig til Præsten som Formand, da de selv vare sex i Tallet og den Syvende (Thyge Meier) var enig med dem, medens den Ottende havde frasagt sig Patronatet og erklæret ikke længer at ville have med Skolen at bestille, og den Niende var ligegyldig ved hvad Bøger, der brugtes i Skolerne. De vedbleve endvidere deres tidligere Paastand om at de baade som Sogneforstandere og som de, der ydede Bidrag til Skolerne, vare fuldkommen berettigede til det Skridt, de havde gjort, og paaberaabte sig endelig Hs. Maj's Yttringer til dem og Flere, da de i Sommeren 1844 under hans Ophold i Veile bleve stedede for ham: at de skulde sørge for Skolerne og de Fatige, og at Guds Ord blev lært i Skolerne. – De bleve gjort opmærksom paa, at de havde taget disse Kongens Ord i en urigtig Mening, hvad de dog ikke vilde erkjende, men erklærede, at de nu ikke havde videre i denne Sag at anbringe, og at de formeente, ikke at kunne fældes ved nogen verdslig Domstol, ligesom at Sagen ikke var derunder henhørende. Denne sidste Paastand søgte ligeledes Dommeren (den const. Herredsfoged Cand. jur. Hersleb) at berigtige, hvorefter Forhøret sluttedes. Luther elskede Musiken. Det var den, som krydrede hans Maaltider og fordrev mange mørke Timer for ham. Ved Bordet og efter Bordet sang han oftere og spillede paa Guitar, og naar han havde arbeidet sig træt og vilde

Den 6te Juni indkom Cancelliraad Anchersen med sit Indlæg, hvori han yttre, at Alt, hvad der udfordres, for at en Forbrydelse skal kunne kaldes „Ran“ her var tilstede, og denne sin Anskuelse begrunder han saaledes: "Saafremt Forbrydelsen havde været foretaget paa en hemmelig Maade, vilde de Tiltalte neppe have kunnet undgaae at være blevne ansete som skyldige i Tyveri, men nu ligger den egentlige Forskjel mellem Tyveri og Ran jo deri, at hiin Forbrydelse foretages paa en hemmelig, denne derimod paa en aabenbar Maade. Altsaa blive de da at dømme efter Forordningen 11te April 1840 § 32, og Straffens Grad maa da vel bestemmes for hver især til 2 Gange 5 Dages Fængsel paa Vand og Brød." Men vil man ikke, vedbliver Aktor, ansee de Tiltaltes Forbrydelse for Ran, maa den dog upaatvivlelig være at straffe i Analogi af den Straf, der er fastsat for Ran, eftersom Ran dog i alt Fald maa være den Forbrydelse, hvormed den af de Tiltalte forøvede nærmest vil kunne sættes i Klasse. Skulde Dommeren imidlertid mod Formodning, ikke kunne ansee den begaaede Forbrydelse for Ran, ei heller for at kunne dømmes i Analogi med Straffen for Ran, da foreslaaes ligefuldt den omtalte Straf, for udviist Modvillighed og Trodsighed, og maa det derhos bemærkes, at de netop som Sogneforstandere, langt fra derved at have nogen Berettigelse tværtimod ere saa meget des mere strafskyldige osv. Allerede ved Forhøret den 2den April havde de Tiltalte indgivet en Promemoria, hvori de møde den Indvending, at de omhandlede "Fabler og Fortællinger" kun vare Lignelser for Børn til at skyde det Onde og lægge Vind paa det Gode, – med det Spørgsmaal: om da Løgn, Fabler og Fortællinger vare kraftigere i saa Henseende end Guds eget Ord? og om deres Lærdom, som ere drevne af Guds Aand skal staae tilbage for, hvad som er drevet af den menneskelige Fornuft, hvor Djævelen er Anfører? i saa Fald, udbryde de, maae vi heller nedlægge vore Skoler og gjøre dem til Steenhobe! Vi have ventet, sige de videre, baade af Regjeringsstand og Lærerstanden, at de vilde elske det, som vi have gjort, da det er baade Guds og Kongens Befaling, at Børn skal lære Guds Ord i Skolerne, og det er Pauli Formaning (Col. 2, 8.): Seer til, at ikke Nogen forvilder Eder eller gjør Eder til Rov ved verdslig Viisdom og tomt Bedrageri, efter Menneskers Sætninger, efter Verdens Børnelærdom og ikke efter Christum. – Da nu, slutte de, Øvrigheden er Guds Øie, Haand og Fod, saa haaber vi og, at Guds Villie skeer, at Sand-

hed maa finde Sted for Retten og have sin Fremgang, da det er Sandhed, der skal frikjendes paa Dommens Dag; til et Vidnesbyrd paa dette troer vi, at Gud haver anordnet Domstolene og sat Øvrighed derpaa, for at forsvare Sandhed og handhæve Falskhed og Uretfærdighed." – Dette var Indlægget til Politi-Retten af 2den April, hvilket vi have anseet det rettest at sammenføre med Ret-sindlægget af 18de Juni; sidstnævnte lyder saaledes: "En Erklæring imod Procurator Hr. Cancel-liraad Anchersen over den Fremfærd af de Medlemmer af Forstanderskabet i Øster-Snede Sogn ved at borttage de Fabler og Fortællingsbøger af Gammelsole og Kragelund Hovedskoler; da han ytrer sig i sit Actionsindlæg i Formening, at ovenmeldte Foretagende skulde fortjene at blive dømt for Ran, da tager vi os den Tilladelse at spørge, hvem disse Ransmænd skal være, enten de, som have indført disse Bøger, eller de, som have borttaget dem, da vi ere uvidende om, enten at have været tilspurgt eller at have erklæret os villige til at modtage dem eller betale dem! Vel muligt, at de ere betalte af den specielle Skolekasse; men hvem skulde vel have egenmægtig Raadighed over Sognets Kasse-Penge til at købe Fabler og Fortællinger for og sætte i Skolerne til Børnelærdom eller Læsebøger uden Beboernes Tilstaaelse; altsaa spørge vi: hvem der har givet Aarsag til Raneriet, enten de som haver indført disse Bøger eller de som haver borttaget dem: Skulde der være Nogen af Sognets Beboere, der ønske disse Bøger til Lærdom for deres Børn, da ønske vi dem afhørt for Retten paa Grund om deres Antal er saa mægtig, at de kan indstemme Skolerne. – Endvidere ytrer ommeldte Aktor, at vi burde være desto mere strafskyldig, fordi vi ere Sogneforstandere. Den Sag ønske vi nøiere forklaret: først at være kaldet til et Embede af Overmagten og dernæst at tiltales som Forbrydere for Kaldets Fuldførelse, af en Aktor. Skal det kaldes og straffes som Forbrydelse at borttage Fabler og Løgnebøger af Skolerne og indsætte Guds Ord isteden, da have vi Aarsag til at sige, at Hegnet er nedbrudt for den christne Kirke og at Ulve og vilde Dyr skal raade for Faarestien og Faarene; men hvad vil da Dørvogterne svare, naar Overhyrden kommer? Mon det da ikke vil hedde til dem: I ere Leiesvende og flyer naar Ulven kommer! – Vi haver ikke nødig at forsvare vores Sag med mange Forordninger, men vi forsvare den efter Guds Ord og den Pagt, som vi have gjort Gud i Daaben, og derfra kan vi ikke lade os rokke, om det endog skal koste Livet; men vi haaber om vores christelige Øvrighed, at de forsvare Guds Ord og en god Gjerning, og derimod hader og afskaffer hvad som er Løgn og Falskhed, thi vi have aldrig enten læst eller hørt, at hvad Guds Ord angaaer, haver været til Proces, derimod have vi læst, at Keisere, Konger og Fyrster, eller dertil beskikkede Embedsmænd, have afgjort saadanne Sager foruden at henvises under Procurastation eller Rettergang; heller ikke troer vi, at der skulde være nogen Anordning, der skulde dømme os for Ran, fordi vi hader Løgn og Falskhed og holder fast ved Guds Ord. Den 5te Juli 1845 faldt Dommen. I Indledningen søger Dommeren at vise, hvordan deres Forhold havde været egenmægtigt og selvraadigt; hvorledes de som Sogneforstandere havde tiltaget sig en Myndighed, der ikke tilkom dem; hvordan de havde grebet forstyrrende ind i Anordningen for den offentlige Underviisning; hvordan deres Vægning at tilbagelevere de borttagne Bøger end mere maatte tjene til at belyse denne deres Færd, og hvordan de derfor ikke vilde kunne undgaae at straffes efter Lovgivningens Analogi. Denne Straf maatte efter Omstændighederne passende ansættes til 50 Rbd. for hver; men derhos havde de og at tilbagelevere de borttagne Bøger i uskadt Stand under en daglig Mulkt af 5 Rbd., endelig tilpligtedes de at betale Sagens Omkostninger, hvorunder indbefattet 6 Rbd. til Aktor. Samtlige de Tiltalte erklærede sig utilfredse med denne Dom, hvorfor Sagen indstævnedes for Landsoverretten i Viborg. Her blev Procurator Juul beskikket som Aktor. Han giver først en kort Fremstilling af Sagen og slutter derefter sit Indlæg saaledes: "Skjøndt en Straffedom, saafremt deres Handling grunder sig paa Tvang af deres Samvittighed, neppe vil have nogen Indflydelse paa deres Mening, at de ei havde gjort andet end hvad deres Pligt paalagde dem, vilde de dog ikke kunne undgaae at revses for deres egenmægtige Borttagelse af Bøgerne, der vare indkøbte for Skolekassens Regning, og uden at derom iforveien var gjort Forestilling til Skoledirektionen, ligesom de heller ikke ville undgaae under Mulkt at tilpligtes at tilbagelevere til Skolerne de borttagne Bøger. – Ved Bestemmelsen af Mulkten i førstnævnte Tilfælde vil der formodentlig tages Hensyn til, at de forgjæves anmodede Sognepræsten om at eftersee Bøgerne før de borttog dem, og at de ved Borttagelsen søgte at undgaae Skolebørnenes Opmærksomhed derpaa, foruden det af dem forøvrigt Anbragte om at de ansaae det for deres Pligt at forekomme de borttagne Bøgers Brug i Skolerne. – Jeg skulde saaledes nedlægge Paastand om at Dommen stadfæstes, hvorhos jeg forventer mig Salarium tilkjendt. De Tiltaltes Forsvarer, Procurator Lykke, søger ligeledes i sit Indlæg at paapege det Beklagelige i at der fra Præstens Side ikke blev gjort Mere for paa en sindig Maade med det Gode at hindre det foretagne Skridt, hvornæst han gaaer ud fra at de til hans Sagførsel anbettede Mænd ere "belagte med en fix Idee, som ikke kan udryddes", og at de derfor "anvende ethvert Skriftsprog og ethvert Ord, som de troer at kunne henhøre til deres Tro, bogstaveligt, da de ikke have lært at indsee, at Ordene ere døde, men Aanden

gjør levende" (!) Naar man derfor lod det være nok med at fratage dem Bøgerne ved Fogeden og bringe dem tilbage igjen hvorfra de vare tagne, vilde det Hele være endt og der behøvedes ingen Mulkt at idømmes de Anklagede. Mandagen den 1ste September afsagde Landsoverretten sin Dom, der i det Væsentlige stadfæster den af Herredstinget afsagde Kjendelse, dog saaledes at Mulkten

nedsattes fra 50 til 15 Rbd. for hver. De Tiltalte vare naturligviis ogsaa utilfredse med denne Dom; allerede ved Forhøret den 2den April havde Stephan Jørgensen yttret, at de havde ilet saa stærkt med at borttage Bøgerne, fordi deres Samvittighed ikke lod dem nogen Ro før dette var skeet, ligesom de Øvrige gjentagne Gange bestemt forsikkrede, at om der indsattes andre lignende Bøger i Skolerne, vilde de ligeledes tage dem bort; og denne deres Betragtningssmaaede havde, som vi alt have seet og end yderligere ville faae at see, i den forløbne Mellemtid slet ingenlunde forandret sig. Men da den idømte Mulkt var for lille til at kunne forlanges indanket og Cancelliet heller ikke fra sin Side fandt sig foranlediget til at lade Sagen komme for Høiesteret, fik Amtmanden Bemyndigelse til at lade Dommen fuldbyrde og ved Fogeden lade de borttagne Bøger bringe tilbage i Skolerne; tillige lod Cancelliet de Tiltalte betyde, at dersom de i Fremtiden skulde driste sig til lignende Overtrædelser, vilde de blive udelukkede af Sogneforstanderskabet. Denne Cancelliets Resolution blev af Herredsfogeden forelæst tvende af de Paagjældende, der Onsdagen den 29de Oktober vare komne op til ham. De vidste altsaa hvad der ventede dem og toge deres Forholdsregler derefter. – Mandagen den 10de November indfandt den const. Herredsfoged Hersleb sig i Øster-Snede for som Foged at kræve de borttagne Bøger udleverede. Han kom først til Stephan Jørgensen, som blev truffet hjemme. Paa Fogedens Anfordring erklærede han, at de omtalte Bøger ganske rigtig havde beroet hos ham; men at samtlige de under Sagen tiltalte Mænd den sidstforløbne Tirsdag havde været samlede i hans Gaard, og at de der havde deelt Bøgerne mellem sig i 6 Parter, hvorpaa han var bleven enig med Peder Therkelsen, Niels Jensen og Balter Nielsen om at brænde deres Anpart, hvilket de og ufortøvet havde iværksat paa hans Skorsteen. De to øvrige Mænd havde derimod hver taget sin Part hjem med sig. Fogeden begav sig derfor til den ene af disse, Hans Laursen i Baastrup, som paa Fogedens

Opfordring var villig til at paavise det Sted, hvor han havde forvaret sin Anpart af Bøgerne, hvilke Fogeden dernæst tog under sit Værge. Derefter begav endelig Fogeden sig til den Sidste af Mændene, Hans Lauritzen af Solskov Mark. Ham traf man ikke hjemme; men hans Kone forklærede, at hun flet ikke havde syntes om denne Deling, da hun meente, at de Samtlige burde været blevne enige om hvad Fremgangsmaaede de vilde bruge; hun var derfor udenfor Sagen og vidste ikke, hvor hendes Mand havde gjemt Bøgerne; i alt Fald var det ikke i deres Beboelsesværelser, men snarere i et af Udhusene. Fogeden eftersaae derpaa med hendes Samtykke nogle Gjemmer i Værelserne uden at finde Bøgerne. Men da Dagen var hennundet og Mørket faldet paa, kunde Undersøgelsen i Udhusene ikke finde Sted. To Dage efter indløb følgende Skrivelse fra Hans Lauritzen: "Mandagen d. 10de Nov. da De indfandt sig imit Huus i min Fraværelse at gjøre Ansøgning om disse Bøger. Da jeg sligt hørte, fandt jeg for godt at lade dem nyde samme Ret som de Andres. For at De nu ikke skulde drage forgjæves, tilmelder jeg Dem det. Solskov Mark d. 11te Nov. 1845. Hans Lauritzen. Dermed var altsaa Fogedforretningen endt. – Et Forhør blev afholdt den 19de November, hvor de Alle vedgik hvad der var skeet og Hans Lauritzen erklærede, at naar han ikke strax brændte sin Andeel af Bøgerne, da var det fordi han ikke havde noget imod, at de Mænd i Sognet, der ere dem imod, eller som ere enige i Bøgenes Brug til Skoleunderviisning, fik Bøgerne udleverede, dersom de vilde have dem; men i Skolerne vilde han ikke, at de maatte indsættes paany. Endelig erklærede de Alle som een, at det var fordi de ansaae Sagen for endt og fordi den ikke kunde komme for Høiesteret at de deelte Bøgerne. De fremlagde ved samme Forhør en skriftlig Opsats, hvori de yttre sig paa følgende Maade: – "Det er os umuligt godvillig at lade os

dømme og godvillig at tage imod Dom, saalænge som de ikke fuldkomment kan overbevise os, at vi haver handlet imod den protestantiske Lærdom, nemlig den prophetiske, apostoliske, evangeliske og lutheraniske Lærdom, som er Grundvolden til den christelige Religion, og som alene bør at læres i Skoler og Kirker uforfalsket og uden menneskelig Tilsætning; i denne Anledning har vi ikke funden noget grundigt Beviis fra Domstolene, at vi have handlet ulovligt, og dersom disse Bøger, som vi haver brændt, ikke kan svare til eller indeholder den christelige Religions sande Lærdom, saa haaber vi og om vor allernaadigste Øvrighed at vorde frikjendt for ulovlig Fremgangsmaaede; thi det er ingenlunde vores Mening at vise nogen Ulydighed enten mod den verdslige eller geistlige Øvrighed i al den Deel, som dem tilkommer; men den Lydighed som vi skylder Gud og hans Ord og vor egen Samvittighed, den maae vi ikke give dem; der skal vi adlyde Gud mere end Menneskene; thi St. Peder formener jo Biskopperne og Lærerne saadan Herskab over Guds Hjord, som [om] de havde Magt at bringe og tvinge Guds Kirke til hvad de lystede.

Det er ingenlunde vor Mening at betage dem deres Magt; men vi beder og betler kun om, at de ei vil tvinge vor Samvittighed til at synde. Gud i Himmelen styrk og ophold os i en fast og levende Tro til dig og dit rene og sande Ord; og Gud i Himmelen, opluk vore Modstanderes Øine, at de maatte faae at see, at det er ikke os de strider imod, men Gud i Himmelen selv, thi det er hans rene Ord, som vi have indsat i Skolerne, og menneskelig Løgn, Fabler og Fortællinger, som vi have brændt, og der er over 100 Beboere i Sognet, som ere enig med os om denne Gjerning. Vi Alle have en Eiendoms Ret i Skolerne, og vi troer ikke, at Nogen skulde være derimod, at vi holder vores Eiendom reen fra al Ukrud."

Den Paastand, der i ovenstaaende Skrivelse fremsættes om det afgjorte Medhold, deres Færd havde fundet hos en stor Deel af Sognets Beboere, bestyrkes, om den end ikke bevises, ved en Liste, de ved samme Leilighed fremlagde med 113 Mandfolkenavne (deres egne medregnede) paa Beboere af Østersnede Sogn, "som ønske Guds Ord i Skolerne istedenfor Fabler og Fortællinger". En Beretning om det Forefaldne blev nu indsendt til Cancelliet, som under 24de December tilskrev Amtmanden, at Landsoverrettsdommen af 1ste September uden Ophold skulde exequeres, og i Forbindelse hermed skulde samtlige de domfældte Personer udelukkes af Sogneraadet, med Undtagelse af Hans Laursen, der havde udleveret sin Andeel af Bøgerne: og mod de 5 afsatte Sogneforstandere blev der da at anlægge Sag for den af dem udviste Trods mod Øvrighedens Foranstaltninger. Alt dette blev udført: de fire Sogneforstandere bleve udelukkede af Sogneraadet, Niels Jensen derhos afsat som Sognefoged og den 30te Marts indgav Cancelliraad Anchersen som Aktor sit Indlæg, hvori han paapegede Nødvendigheden af at ansee de Tiltalte for deres egenmægtige Trods mod Øvrigheden med en alvorlig Straf, hvis ellers denne ikke skulde forfeile sit Hovedøiemed, nemlig at afholde saavel dem selv som Andre fra lignende Forseelse i Fremtiden. Han androg derfor paa den høist mulige Grad af Fængselsstraf paa Vand og Brød, i 6 Gange 5 Dage, fuld Erstatning for de brændte Bøger, hvilken efter den optagne Vurderingsforretning maatte beløbe sig til 73 Rbd. 28 Sk.; samt Sagens Omkostninger. De Tiltalte vilde atter i denne Sag forsvare sig selv og mødte derfor den 27de April (1846) paa Veile Raadstue med et Forsvars-Indlæg, der lyder som følger: "Ifølge at vi Undertegnede vare indkaldte under Justitstiltale den 30te f. M. formedelst de Fabler og Fortællingsbøger, som vi have udtaget af Skolerne og brændt, har Procurator Cancelliraad Anchersen over den Fremfærd at vi have brændt Bøgerne, yttret i sit Indlæg, at vi bør dømmes med 6 Gange 5 Dages Vand og Brød formedelst han paaanker, at vi have trodset mod Øvrighedens Advarsel. Vi ere ikke vidende om, at Øvrigheden har advaret os ikke at brænde disse Bøger; men derimod tilskreve vi D. H. Hr. Provst Zahle: om han ikke vilde bortskaffe dem, saa saae vi os nødsagede til at kaste dem paa et Baal. Maae vi da spørge: skal det kaldes at trodse eller være ulydig mod Øvrigheden at paastaae, at Børnene skulle lære Guds Ord reent og uforfalsket i Skolerne efter vor Daabs Formular! Vi havde ventet, at Øvrigheden var betroet Magten af Gud til at forsvare Guds Ord og den rene Børnelærdom; men vi have ingenlunde ventet af Øvrigheden, hverken den verdslige eller geistlige, at de vilde dømme os for den rene Lærdoms Skyld. Endvidere yttret Aktoren sig ved ulovlig og egenmægtig Fremfærd. Skal det kaldes ulovligt at brænde falsk Børnelærdom, som er en Sjæleforgift; da det hedder: vi bør sørge for vor Næstes Sjæl ligesaavel som for hans Legeme, og da Vantro og falsk Lærdom fordærver baade Sjæl og Legeme tillige i Helvede. Hvorfor mon vi da skal straffes? Maae vi atter spørge: hvem skal vel kaldes at trodse, enten [vi eller] de som trodse imod Gud og hans Ord og ville tvinge os til at holde Skoler og Skolelærere for at oplære Børn i Fabler og falsk Lærdom? Vi have endnu intet grundigt Beviis fra nogen af Domstolene, at disse Bøger kunne forsvares med Bibelen eller den h. Skrift, og kunne de ikke forsvares efter Skriftens Vidnesbyrd, saa haabe vi ikke at blive dømt for ulovlig Fremgangsmaade fordi vi have brændt dem. Det er ikke heller en ny Gjerning, som vi have gjort; men samme har fundet Sted baade i Apostlernes 1 og Lutheri Tider med Fabler og falsk Lærdom. Vel er det sandt, at Apostlerne maatte sætte Livet til fordi de bekjendte sig til Sandhed, og Lutherus blev undertiden udsat for Livsfare, fordi han forsvarede Sandheden; men vi haaber ikke, at det saaledes skulde gaae os, under en christelig Øvrighed. Vel har Dommeren yttret imod os, at vi havde vrang Meninger i Guds Ord; men han havde 1) Ap. Gj. 19, 19. ikke forklaret os sin Mening i Guds Ord. I Guds Ord finde vi efter Pauli Formaning, at der skal vordes de Tider, da de ikke skulle fordrage den sunde Lærdom; men efter deres egne Begjæringer tage sig selv Lærere i Hobetal efter hvad der kildrer deres Øren, og de skulle vende Ørerne fra Sandheden, men henvende sig til Fabler 1. Med Saadanne kunne vi ingenlunde følge; vi skulde da vel ikke haabe, at de ældre Tidens Forfølgelse for Guds Ord og Sandhed skulde frembryde, da de Ypperstepræsters Skrig fik Overhaand, Thi paastaaes: at Guds Ord skal læres reent og puurt i Skolerne efter Guds og Kongens Befaling uden menneskelig Tilsætning eller Fabler og Fortællinger. Saaledes lød Indlægget, hvilket de, som sagt, selv fremlagde i Retten; og da Dommeren fandt Anledning til at spørge dem, om deres Mening med Indlægget og dets Paastand ikke var den, at

de ønskede sig frifundne for Aktors Tiltale i denne Sag, blev dette Spørgsmaal af dem besvaret bekræftende. I Indledningen til sin Dom ytrer Herredsfogeden, at de Anklagede paa Grund af deres Trods mod Øvrigheden ikke kunde undgaae at straffes i Analogi af Forordningen af 6te April 1842 § 8, hvilken Straf maatte ansættes til 50 Rbd. Mulkt for hver især, men for Hans Lauritzen, paa Grund af den i hans Fremfærd indeholdte større Trods, til 60 Rbd.; og at de ingenlunde kunde ansees disculperede derved, enten at Bøgerne tilhøre Sognet og at de have Anpart i Skolerne, eller ved deres særegne religiøse Anskuelse, ifølge hvilke de ansee de ommeldte Bøger for Fabler og falsk Lærdom, hvis Udbredelse i Skolerne de ere berettigede at hindre. Derhos tilpligtedes de i Fælledsskab at udrede Erstatningssummen, 73 Rbd. 28 Sk., samt betale Sagens Omkostninger og Aktors Salair. – Da de Tiltalte erklærede sig utilfredse 52 Tmm. 1, 3.4

med den afsagte Dom (af 27de April), blev Sagen indstævnet for Landsoverretten i Viborg, hvor Procurator Ouistgaard i sit Anklager -Indlæg ytrer sig saaledes: – "Det bliver [derfor] vistnok klart, at det maa være særdeles maadeligt bevendt med de Tiltaltes Habilitet til at afgive saadanne kritiske Bedømmelser som dem, hvormed de her have befattet sig, og man kommer i saadan Forlegenhed med at udfinde og betegne Motiverne til deres Fremfærd, at man næsten kan fristes til at ønske deres mentale Tilstand underkastet et lægekyndigt Skjøn. Skulde et saadant blive foranstaltet og føre til at de Tiltalte oplyses at lide af fixe Ideer og forvirrede, men uimodstaaelige Forestillinger i visse Retninger, der kunde lede dem til at ønske at gjøre sig til Martyrer for deres overspændte eller forskruede Meninger, vilde de vel neppe kunne straffes, men maatte alene foranstaltes gjorte uskadelige.

– Dersom det derimod ikke findes passende at give Undersøgelsen en saadan Retning, eller om Lægeskjønnet ikke skulde give det nysforudsatte Resultat, er det en Selvfølge, at deres nu paatalte Forhold, som blot er en Fortsættelse og yderligere Gjennemførelse af den Gjerning, for hvilken de nylig ere tilfundne Straf for Overretten, og som indeholder Trods og Opsætsighed saavel mod den dømmende som mod den executive Statsmagt, maa belægges med en saa følelig Straf, at deres zelotiske Iver derved kan blive kjølnet og de blive bragte til at gaae i sig selv og til at vise Statsmagten den Lydighed og Underkastelse, hvoraf Samfundsordenen er betinget og om hvis Nødvendighed Bibelen maa have belært dem" ... I Mangel af en positiv Straffebestemmelse for de Tiltaltes Brøde foreslaaer derfor Aktor at dømme dem til Mulkt, saaledes at de af Underretten idømte Bøder skjærpes eller stadfæstes. Ligesom de Anklagede, da den foregaaende Sag var for i Viborg, selv vilde have mødt og indgivet deres Indlæg, men kom for silde, saaledes havde de ogsaa denne Gang frabedet sig Sagfører; men indgave under 2den Juni et Forsvar, hvori de atter beraabe sig paa, at Øvrigheden endnu ikke havde beviist dem at det virkelig var en reen christelig Børnelærdom, som indeholdtes i de opbrændte

Bøger; hvorefter de paany endte med den Paastand: at Guds Ord skal læres reent og puurt i Hovedskolerne, "efter ovenanførte Grunde, efter Guds og Kongens Befaling, uden menneskelig Til sætning eller Fabler og Fortællinger." Retten fandt det imidlertid rigtigst at det ikke blev ved dette Forsvar og udnævnte Procurator Lykke til at varetage de Anklagedes Tarv. I sit under 8de Juni indgivne Forsvarsindlæg ytrer denne sig om det formeentlig Urigtige i paany at have lagt Sag an for det som skeet var: "De Tiltalte, siger han, ere ligesaa uvidende nu, som de vare før, da den afsagte Dom kun underrettede dem, at de ikke maatte tage dem selv tilrette, men ikke hvorvidt Bøgerne de havde borttaget, maatte læres i Skolerne. – Autoriteterne, de være Geistlige eller Verdslige, bør fornemmelig sørge for, at den Vildfarende bliver ledet paa rette Vei; thi uden dette er det umuligt at vandre, især for den, der er halv blind, fordi hans Øie ikke er bleven rigtig opklaret, da det endnu kunde taale at see Lyset. Som Følge af at de Tiltalte saaledes ikke ere blevne oplyste om, hvorvidt de anholdte Bøger skulde og burde taales i Skolerne, kan de ikke paalægges nogen Straf fordi de have brændt dem, da det af de Tiltalte i deres Indlæg til Underretten maa ansees benægtet, at Brændingen af Bøgerne er skeet for at trodse Øvrigheden, men fordi der ingen Grunde ere førte for at de burde taales. Jeg paastaaer: enten at Sagen afvises som for tidligen anlagt eller at de Tiltalte frifindes med Salair til mig." Den 22de Juni dømte Landsoverretten de Tiltalte til 30 Rbdl's Mulkt for hver, samt til at udrede Erstatning og Sagens Omkostninger. Den betragtede de Tiltaltes Færd som en yderligere Misbrug af deres Stilling som Sogneforstandere og som Trods imod Øvrighedens Foranstaltninger, da det ved den dem forhen overgaaede Dom var bleven dem viist, at de ingen Raadighed havde over de Sogneskolerne tilhørende Bøger, men at disses Borttagelse var en lovstridig og strafbar Misbrug af deres Stilling.

De Indstævnte vare ligesaa utilfredse med denne Dom som med nogen af de foregaaende, og da nu derhos Cancelliet, hvad der i og for sig var nok, fandt Anledning til at forlange Sagen paakjendt af Landets øverste Domstol, blev denne Retssag den 7de August indstævnet for Høiesteret, hvor den fik det Udfald, som vi ved denne Skildrings Begyndelse have fortalt. – Hvorvidt Bønderne have følt sig overbeviste om deres Uret ved den sig kort og godt udtalende Høiesteretsdom,

derom mangle vi den fornødne Underretning; imidlertid hører der, efter hvad os foreligger, vistnok ikke synderlig dyb Menneskekundskab til at begribe, at dette ikke kan være Tilfældet. Der foreligger os desuden endnu et Aktstykke, som gjør os dette fuldkommen indlysende, om det ikke allerede af det Foregaaende maatte være blevet os tilstrækkelig klart. Det er en Bekjendtgjørelse fra de fem domfældte Mænd, indrykket i Aarhus Avisen for 1846 Nr. 133; den er dateret Øster-Sned den 6te August og lyder saaledes: "Eftersom vi Undertegnede fire Gange have lidt Dom baade af Under- og Over-Retten og Overretsdommen er bleven bekjendtgjort i de offentlige Blade, saa ønske vi gjerne, at d'Hrr. Dommere eller hvem der have ladet Dommen indføre, tillige ville lade indføre, hvad Lærdoms Grund disse Bøger indeholdt, som vi have brændt, og om de indeholdt den rene prophetiske og apostoliske Børnelærdom efter vor christelige Symbolum og Døbformular, eller det var ikkun Menneske Digt og Sammensættelse som vi maa lide Dom for. I denne Post have vi endnu ikke funden nogen grundig Overbeviisning eller Oplysning fra Domstolene om disse Bøgers Lærdoms Grund, og dersom vi havde ingen anden Oplysning end den som vi kunne bekomme af denne Sag, saa vare vi endnu ligesaa blinde og vankundige som før vi foretog os dette. Vi have protesteret, at Skolerne ere anordnede for at Børnene skulle oplæres i den rene christelige Børnelærdom, og derpaa have vi endnu ikke bekommet noget Svar, og vi kunne altsaa endnu ikke vide, hvorfor vi skulle lide Dom og ønske Vedkommendes Oplysning i denne Sag, nemlig om disse Bøgers Reenhed og Forsvar. Vel lyder Dommen for egenmægtigt Foretagende: men vi have ogsaa forespurgt os, hvem der har brugt egenmægtigt Foretagende, enten os eller De, som have taget Sognets Kassepenge at købe slige Fabler og Fortællinger for og hemmelig indsneget dem i Skolerne uden at spørge Sognets Beboere derom. Vi vare 112 Beboere i Sognet, som ønskede Guds Ords Reenhed i Skolerne og vi Fem vare i Sogneforstanderskabet, da vi brændte Bøgerne; thi vi ansaae det for Embedspligt at holde Sjæleforgift af Skolerne. Men vi bleve udsatte af Sogneforstanderskabet, fordi vi fordrede det rene Guds Ords sande Lærdom, og ikke det aleneste; men Niels Jensen blev og af samme Grund afsat som Sognefoged. Skulde det være Sogneforstanderskabet for nær anrørende at have Guds Ords Elskere til Medhjælpere; mon det derfor og skulde være Sognefogedens Embede for nær? Paa Ovenanførte ønske vi Modpartens Erklæring; thi det vi skrive, skrive vi ikke fordi vi lide Uret; men paa det vor Iver og Nidkjærlighed for Guds Ord, imod Fabler og Fortællinger, kan vorde aabenbar hos Eder for Guds Aasyn." Hermed slutter da for denne Gang Beretningen om "de Stærke" i Øster-Sned. Det følger af sig selv, at det ingenlunde har været min Hensigt med denne Skildring at gjøre et Forsøg paa at levere en psykologisk Underholdning eller adspredende Læsning; jeg har derimod i hvad der er fortalt seet Begivenheder af en høist alvorlig Betydning, om end ikke i og for sig, saa dog med Hensyn til Feilene, som de paapege, og Retningen hvorhen de vise.

Fenger, Rasmus Theodor (2.11.1816-2.2.1889) præst.
Det Kgl. Biblioteks billedsamling